

Kjell Björfors: Psykologens rolle i det kapitalistiske samfund Et diskussionsindlæg

De materielle og ideologiske forudsætninger for opblomstringen af den psykologiske videnskab efter 1940 finder vi i ændringerne af de vesteuropæiske kapitalistiske lande og USA's samfundsstruktur. Først i de senere år er sammenhængen mellem videnskab og samfund blevet genopdaget. En genopdagelse som blandt andet er hjulpet på vej af USA's krige i Sydøstasien og af arbejder- og studenterbevægelserne, og den kan derfor danne grundlag for en bevidst politisk praksis. Dette er Björfors' hovedtema.

1. Indledning.

»Arbetsgruppen för tillämpningsmomenten inom grundutbildningen för blivande psykologer« beskriver erhvervsrollens indhold på følgende måde:

»Det er naturligt, at psykologernes arbejdsopgaver farves af det anvendelsesområde og den arbejdsplads, hvor de arbejder. Valg af metodik for at undersøge og behandle psykologiske problemer påvirkes også af psykologernes skiftende teoretiske uddannelse og praktiske erfaring. Psykologernes arbejdsopgaver er dog oftest af følgende art: opgaver med at undersøge og gribe ind (f.eks. diagnose og behandling), undervisning og vejledning, forskning og administration samt information. Man kan sige, at psykologen administrerer og anvender psykologisk kundskab i forskellige situationer. Erhvervsrollen farves også af psykologens arbejdsorientering. Den kan være fokuseret på del- eller helhedsaspekter af individer, grupper eller organisationer«.

Her får vi altså bl.a. en beskrivelse af, hvad der farver arbejdsopgaverne, hvad der påvirker psykologens valg af metodik, samt af hvilken art arbejdsopgaverne er. Dette må ses som en beskrivelse af, hvad der eksisterer. Forslaget i sin helhed er dog ingeniørlig kun en fastslået af status quo. Tværtimod mærkes et tydeligt forsøg på at påvirke psykologens fremtidige rolle. Men det, der i høj grad mangler i dette forslag – ligesom i så mange andre arbejder om psykologens rolle og funktion – er, hvordan psykologen får sin rolle og funktion givet i det samfund, han lever og virker i. En sådan analyse er nødvendig, for at man skal kunne forandre vores fremtidige rolle. Vi må vide, hvad vi gør, inden vi kan sige, hvad vi skal gøre.

Karl Marx og Friedrich Engels siger i begyndelsen af Det Kommunistiske Manifest:¹

»Alle hidtidige samfunds historie er en klassekampenes historie. Fri mand og slave, patricier og plejebøjer, baron og livegen, lavmester og svend, kort sagt: undertrykkere og undertrykte har stået i stadig modsætning til hinanden, har – snart skjult, snart åbenlyst – ført en uafbrudt kamp, en kamp, der hver gang er endt med en revolutionær omformning af hele samfundet eller med de kæmpende klassers fælles undergang. [I] Det moderne borgerlige samfund, der er opstået ved feudalsamfundets undergang, har ikke ophævet klassemod-sætningerne. Det har kun sat nye klasser i stedet for de gamle, nye betingelser for undertrykkelse, nye former for kampen.

Men vor tidsalder, bourgeoisiets tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klassemod-sætningerne. Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står direkte i modsætning til hinanden: bourgeoisiet og proletariatet.«

Sverige er et kapitalistisk samfund og følgelig et klassesamfund. Her findes undertrykkere og undertrykte. I Historieboken² gives et billede af forholdet:

»Kapitalisten køber ARBEJDERE ligesom han køber MASKINER og RÅVARER (råvarer er noget man skal have for at kunne fremstille ting, f.eks. jern, træ, uld). Og han betaler arbejderne med LØN. Han kan betale høj løn eller lav løn til arbejderne, men en sag er sikker: Arbejderne får aldrig nogensinde lige så meget løn som hans arbejde egentlig er værd. Han får kun en DEL af arbejdet betalt, resten må han arbejde uden at få betaling for det. Resten STJAL kapitalisten altså.

Det er det »gratisarbejde« eller tyveri, som udgør GEVINSTEN i kapitalistens lomme. For gevinsten kan han købe flere fabrikker, ansætte flere arbejdere, tjene flere penge. SÅLEDES VOKSER KAPITALEN.«

Udsugere og udsugne. En herskende klasse og en undertrykt. Hvor står psykologen så? Er han undertrykkeren, bliver han udsuget?

»En tids herskende idéer har altid været den herskende klasses idéer.«¹

Med herskende ideer menes her samfundets hele intellektuelle, politiske og institutionelle forhold. Disse ideer kaldes af Marx samfundets »overbygning«, til forskel fra samfundets »basis« – de herskende produktionsforhold, d.v.s. menneskenes forhold til hinanden i produktionsprocessen. På grundlag af produktionsforholdene danner den herskende klasse ideer, samt sammenslutter sig i institutioner, gennem hvilke den formulerer sine krav, og organiserer sig med hensigten at bibeholde sin magtposition. Disse ideer siges da at udgøre overbygningen på basis.

Således bliver staten som institution et instrument for den herskende klasse i dens undertrykkelse af arbejderklassen. Indgår psykologen da ikke i den ideologiske overbygning? Er psykologen ikke et instrument i den herskende klasses undertrykkelse?

Der findes psykologer, som ikke vil deltage i denne undertrykkelse. Der findes psykologer, som arbejder for en gennemgribende forandring

1. K. Marx og F. Engels: Det Kommunistiske Manifest i Udvalgte skrifter, bind. I, Tiden, København 1952.

2. Historieboken, Ordfront 6, Enerdyda 1971.

af produktionsforholdene. Hvilke roller og funktioner finder der for en sådan psykolog?

Jeg vil i det følgende belyse disse tre spørgsmål, altså:

- I. psykologens klassetilhørsforhold
- II. psykologens funktion i det kapitalistiske samfund
- III. hvad skal den revolutionære psykolog gøre?

II. Psykologens klassetilhørsforhold

Psykologer bliver akademisk uddannede. Der findes relativt få selvstændigt arbejdende psykologer med f.eks. egen virksomhed. Langt de fleste er ansat under staten, kommunen eller andre overhoveder. De er altså lønmodtagere – de sælger deres arbejdskraft.

Det tidligere anvendte citat fra Manifestet,¹ afsluttedes med:

»Men vor tidsalder, bourgeoisiets tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klassemodsatningerne. Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står i direkte modsætning til hinanden: bourgeoisiet og proletariatet.« (Min understregning).

Denne ytring ligger til grund for den ret almindelige opfattelse, at der findes to klart adskilte klasser – monopolkapitalen og folket (proletariatet). Monopolkapitalen består af dem, som lever af afkastningen af kapital, folket er alle lønmodtagere. En stadig voksende del af akademikerne ville på denne måde objektivt komme til at høre til folket. Dette ræsonnement kan yderligere forstærkes ved at drage en hel del tendenser frem i akademikerens nuværende situation: PUKAS³ er blevet sammenlignet med strukturrationaliseringerne; mange akademikere bliver i dag udsat for tidsstudier og tvunget til at anvende stempelur; samt akademikerens stadig mere usikre situation på arbejdsmarkedet. Denne betragtningsskema er relativt enkel, og der er somt sagt adskilligt som taler for den. Den fører dog til visse åbenbare vanskeligheder.

Hvem er kapitalister? Svar: de, som lever af deres kapital. Dette er tilsyneladende enkelt, men kompliceres når man anvender det på

individer. Vi kan prøve at anvende det på de 4% af landets befolkning, som ejer halvdelen af landets samlede formue, da disse jo i almindelighed anses for at repræsentere kapitalistklassen. En bestemmelse af deres klassetilhørighed bør være entydig. Dog finder man at det absolutte flertal af disse, ca. 300.000 personer, har lønindkomster. For mange af dem er lønindtægterne afgjort større end øvrige indtægter, f.eks. renter og aktieudbytte. De er altså til dels også lønmodtagere. Lige så urimeligt som dette ræsonnement er det at sætte grænsen mellem dem, som har kapital og dem, som ikke har noget. Skulle da alle disse småsparere, som har andele i aktiesparekasser, holdingselskaber etc. høre til monopolkapitalisterne? Er parcelhusejeren udsuger?

Jeg vender mig imod denne dikotome betragtningsskema – monopolkapital kontra lønmodtagere – på grund af de konsekvenser en sådan betragtningsskema fører til. Det store flertal af svensker, selv flertallet af psykologer, skulle altså objektivt tilhøre proletariatsklassen. Kun et fåtal af proletariatet er dog bevidst om deres objektive klassetilhørighed. I en tid, hvor modsætningerne øges eller polariseres, bliver proletariatet dog sin stilling bevidst og rejser sig mod monopolkapitalen. Eventuelt kan denne bevidsthed påskyndes og fremmes gennem propaganda og oplysningsarbejde af allerede bevidste.

Marx og Engels har ingenlunde været talsmænd for en så forenklet betragtningsskema på klassetilhøringsmålet. De siger: »Hele samfundet spalter sig *mere og mere* i to store fjendtlige lejre . . .« (min understregning). De taler også i Manifestet om 5 forskellige klasser, nemlig kapitalistklasse, storbourgeois, småbourgeois, proletariat og pjalteproletariat, samtidig med at de berører »tenderende lag« mellem klasserne. Det er altså ikke et spørgsmål om en statisk kløvning af menneskeheden i to adskilte grupper, hvor tilhørsforholdet entydigt og objektivt kan fastlægges. I stedet drejer det sig om flere grupperinger, klasser, som mange gange kan være svære at afgrænse fra hinanden, da der indenfor og imellem disse klasser findes grupper af mennesker, som er på vej til en anden klasse. Eksempler herpå i dagens Sverige mangler ikke. Mange småbønder, mindre forretningsdrivende og håndværkere tvinges i dag til at ophøre med deres private virksomhed og i stedet gå ind i industrien eller i servicefagene – mange af dem tvinges altså fra småbourgeoisiet ind i proletariatet.

3. Opstået af UKAS: Universitetskansler embedets arbejdsgruppe for faste studier m.m. I flg. artiklen »Utbildningspolitikken i Sverige«, Zenit nr. 22, 1971: Nyt styringsinstrument i det svenske uddannelsesvæsen, som kan anvendes til at underordne uddannelsespolitikken under de vigtige dele af statens indgreb i erhvervs-, arbejdsmarkeds- og regionalpolitikken.

Hvordan kan så psykologens klassetilhørighed bestemmes? Daniel Fleming og Bengt Åbert⁴ har i deres skrift forsøgt at lave en mere gennemtænkt analyse af akademikernes klassetilhørighed. De bygger her på Theorien über den Mehrwert af Marx. Forkortet kan deres ræsonnement beskrives som, at kun arbejdere, som er beskæftiget i direkte merværdiproduktion, kan siges at tilhøre arbejderklassen. Det er ved at producere varer, som har en højere værdi, end hvad arbejderen får for dem (løn), at arbejderen bliver udsuget. En del af merværdien går til profit, en del går til statsapparatet, en del til servicegrene som reklame, banker etc. Kun et meget lille antal akademikere, og i hvert fald ingen psykolog, deltager i sådant merværdiskabende produktivt arbejde. På et økonomisk niveau kan psykologens klassetilhørighed altså ikke fastslås.

Denne analyse kan givetvis også kritiseres. Hvem er merværdiproducerende? Arbejderen, som gør nogle greb ved et samleband, er det. Men deltager rengøringskonerne i dette? Marx' teorier om merværdi er absolut ikke entydige.⁵

Trods dette har denne analyse, foruden at være mere nuanceret end den foregående, åbenbare fordele, når man ser hvilke konsekvenser den fører til. Psykologens klassetilørsforhold kan ikke fastsættes objektivt på det økonomiske niveau. Konsekvenserne bliver efter Fleming og Åbert:⁴

»Gennem fremfor alt en ideologisk og politisk kamp kan grupper af studenter (ligesom intellektuelle og andre ikke-produktive sociale grupper i det hele taget) få politiske og ideologiske interesser, som er i overensstemmelse med arbejderklassens.

[/] Der findes ingen objektive klasseinteresser, som gør majoriteten af studenterne til revolutionære, eller til arbejderklassens eller folkets allierede. Først ved en bevidst og revolutionær kamp blandt studenter, eller gennem ændrede klassekampsforhold i hele samfundet, skabes disse fællesinteresser mellem et lag af studenterne (revolutionære og sympatisører), og arbejderklassen (da kan man muligvis tale om sammenfaldende objektive interesser).« (s.26).

Psykologen kan kun gennem handling – politisk handling – vise hvilken side han står på, hvem han solidariserer sig med.

4. D. Fleming og B. Åberg: Utbildningens och universitetens funktion; Studenternas ställning i klasskampen; Studenttrörelsen i Sverige. Lund 1970. Findes forkortet i Zenit nr. 20, 1970.

5. Se f.eks. Isi Grünbaum: Kapitalismens politiske økonomi. Forlaget Røde Hane, København 1970.

III. Psykologens funktion i det kapitalistiske samfund.

Jeg stillede i indledningen spørgsmålet om hvor vidt psykologen er et instrument i den herskende klasses undertrykkelse. For at belyse dette spørgsmål, vil jeg i det følgende tage statsens rolle i det kapitalistiske samfund op. Derved bliver psykologer i ikke-offentlig tjeneste i nogen grad stillet udenfor denne analyse. At psykologer indenfor reklame og markedsføring helt indgår i den kapitalistiske konsumtionstænkning, behøver vel knapt at bevises. At arbejdspsykologer til syvende og sidst handler i arbejdsgeberens interesser, begynder vel i dag at blive et relativt alment accepteret faktum, trods al snak om at selv arbejderen har fordel af »den rette mand på den rette plads«⁶ etc.

Nogle definitioner: *Reformisme* – ved gradvise reformer at få et samfund til at overgå fra kapitalisme til socialisme, hvor altså socialisme indebærer samfundets ejendom af produktionsmidlerne. *Revisionisme* – at gå bort fra, d.v.s. revidere Marx' lære. Dette indebærer, at reformismen er en form for revisionisme, idet Marxismen-Leninismen meget stærkt betoner nødvendigheden af en pludselig, stærkt gennemgribende – d.v.s. en revolutionerende, overgang fra kapitalisme til socialisme.

At de svenske socialdemokrater betræder reformismens vej, er åbenbart. At disse veje er revisionistiske, fremgår af Palmes svar i Aftonbladet d. 18. maj 1971:

»Er du marxist, Olof Palme?«

Mikael Johansson, 14

Syster Estrids gata 4, Göteborg.

Svar: Karl Marx' indsats indenfor økonomi, historie og filosofi har på en afgørende måde påvirket hele den videnskabelige tænkning. *I den mening er alle marxister*. Ligesådan i den mening, at Marx frigjorde tænkningen fra den statiske betragtningsmåde, som prægede liberalismen – den fandtes et trin bagved den liberale sociologi og økonomiske udvikling. Jeg tror dog ikke på 1800-tallets magnifikke teoribygning, skæbnetto etc. Men dette havde Marx selv allerede været inde på – se fortalen til andet oplag af Det Kommunistiske manifest. *Marx var selv den første revisionist, Lenin var den anden. Jeg er også revisionist*. Olof Palme, statsminister.« (Mine understregninger).

6. Den, som vil vide mere om kritikken af arbejdspsykologien, henvises til *Konsten at dressera Människor*, Stockholm 1969, eller bør tage kontakt med Lunds kommunistiska arbetarkommun, hvor en arbejdsgruppe i efteråret 1971 vil undersøge arbejdspsykologiens rolle i kontrollen af arbejdere.

Marx udviklede sin tænken, mens han levede. Palme kalder denne udvikling for revisionisme, i samme åndedrag som han sætter etiketten revisionist på sig selv. Palmes revidering af marxismen fremgår af sætningen »I den mening er alle marxister«. En marxisme som påstås at omfattet af alle i dagens kapitalistiske samfund, kan umuligt være nogen marxisme. En sådan marxisme er berøvet alt revolutionært indhold. Både den materialistiske historieopfattelse og den dialektiske materialismes videnskabelighed bliver på denne måde omformet til nogle alment omfattende banaliteter. Læren om klassekampen kan således blive til visse forskelle i hensigter og interesser, som dog underordnes til en fælles interesse – velfærdssamfundet med velstand for alle (lige fordelt).

En sådan stat i et kapitalistisk samfund kan aldrig tjene noget andet end den herskende kapitalistklasse, trods alle socialreformer og »socialiseringer«, som gennemføres. Hvad har det bevirket for arbejderne indenfor de af statsjede industrier? For grubearbejderne i LKAB, for ansatte indenfor SJ etc.? Hele den socialdemokratiske magtperiode støtter Lenins⁷ påstand:

»Her er marxismens grundidé om statens historiske rolle og betydning udtrykt med fuld klarhed. Staten er et produkt og en ytring af klasse modsætningernes *uforsønlighed*. Staten opstår der, da og i det omfang, klasse modsætningerne objektivt *ikke kan forsones*.«

(En af de grundideer Palme er gået bort fra). Marx og Lenin, ligesom Mao Tse-tung, har stærkt betonet og meget entydigt udtrykt, at staten i ethvert samfund står i den herskende klasses tjeneste, samt at statens vigtigste opgave er at bevare det samfund, den er et produkt af. Dette indebærer, at ved overgang fra kapitalisme til socialisme er knusningen af den borgerlige stat en af revolutionens vigtigste opgaver.

Hvad indebærer da de reformer som staten gennemfører? Det viste sig ret snart efter industrialiseringen, at Adam Smith's manchesterliberalisme medførte en uhemmet exploatering og meget stærk kapitalkoncentration. Statslige indgreb blev nødvendige for at garantere produktionen af arbejdskraft, samt for at hindre, at arbejdsklassen rejste sig mod undertrykkelsen. Desuden behøvedes indgreb for at forhindre de depressioner, som blev en nødvendig følge

af modsætningerne indenfor det kapitalistiske system. Den såkaldte socialliberalisme opstod nu repræsenteret af f.eks. Keynes, Gailbraith m.fl. Statens opgave bliver at lindre på virkningerne af det kapitalistiske system. Gennem den statslige socialpolitik holdes konsumtionsniveauet højt og jævnt, og klasse modsætningerne dølges. Dette uden at der nogensinde bliver sat spørgsmålstegn ved det nuværende samfundssystem.

Statens socialpolitik kan efter dette ræsonnement belyses med nogle citater:⁸

»[/] vi vil koncentrere os om selve »velstandssamfundet« og forsøge at vise, at det i sig selv er årsag til en lang række alvorlige sociale problemer. Disse problemer må ikke opfattes som »huller i et ellers perfekt samfund,« »mangler som før eller senere vil blive rettet, og som der arbejdes hårdt for at bøde på. De må ses som direkte følger af den samfundsudvikling, vort økonomiske system skaber. Den indebærer, at produktionsforholdene i vort samfund frembringer minusgrupper.

[/] Den nære sammenhæng, som de (Jon Eivind Kolberg og Per Nestor) viser, at der eksisterer mellem den økonomiske og socialpolitiske udvikling, gør det nødvendigt, at vi ser de sociale problemer i samfundet som noget, der ikke kan løses isoleret, og som derfor ikke bare er et spørgsmål om større bevillinger til socialdepartementet. Det er vort system i sig selv, som skaber klienter.

[/] Ud fra denne synsvinkel burde samfundet defineres som sygt, ikke klienten. Alligevel er det ham, som regnes for »afviger«, som »problematisk«, og målet for socialpolitikken bliver derfor at afvigergruppen skal tilpasses samfundet. Er det umuligt, skjules de. På denne måde tjener de begrebsapparater som bruges, og den praksis som drives på det samfundsvidenskabelige og det socialmedicinske område, til at bevare de strukturer som findes i samfundet.

[/] Efterhånden er det gået op for mange, at der eksisterer mangler ved velfærdstaten. Mægtige politiske kræfter i samfundet går ind for at udbedre disse, og de sætter sig høje mål for det de vil opnå. Men ofte er de mål, som bliver sat, af en sådan karakter, at de er uopnåelige indenfor vort samfundssystem. Dermed opstår der en afstand mellem præstationsniveau og aspirationsniveau. Dette fører til apati og manglende politisk vilje til at søge nye veje på det socialpolitiske felt.«

Eller som Stig Larsson og Kurt Sjöström siger:⁹

»Socialpolitik og socialforsorg præges af klassesamfundet.

8. H. Rønning og L. G. Lingås: Ledare. Kontrast nr. 1, Oslo 1970.

9. S. Larsson og K. Sjöström: Vålfärdsmyten i klassamhället – socialpolitik och socialvård i Sverige. Zenit nr. 18, 1970.

Denne i og for sig banale påstand indebærer frem for alt følgende:

- socialpolitik og socialforsorg er en del af det økonomiske system
- »velfærdsgorganerne« indgår som instrument i det kapitalistiske statsapparat
- Socialpolitik og socialforsorg genspejler klassekampen og er delvist resultatet af de gevinster, som arbejderklassen har kunnet opnå.

[/] Fra disse udgangspunkter har stadig flere opdaget, at socialforsorgen har en funktion i den sociale kontrol, hvor de dominerende værdisystemer er middelklassenormer. Et middel i denne sociale kontrol er den »diagnostiske kultur«, som henter sit idéindhold ikke bare fra psykiatrien, men også fra psykologien og den borgerlige socialpsykologi og sociologi. [/] Den sociale forsorg bliver et instrument til tilpasningen af menneskene til det bestående samfund, ja endog til de bestående systemer indenfor forsorgsinstitutionerne.

Der findes naturligvis også de, som er gået ud fra de marxistiske teorier om staten som et instrument for den herskende klasse, og har forsøgt at sætte socialforsorgen ind i denne sammenhæng. Den kapitalistiske statsmagt har ikke bare militær, politi, domstole og fængsler til sin rådighed (Lenin nævner også præsterne, som selv i Sverige bibeholder en funktion til det bestående beskyttelse; men spørgsmålet er, om ikke socialarbejderne har overtaget en stor del af præsternes funktioner!). Den kapitalistiske statsmagt anvender mere differentierede, nuancerede (og indviklede) instrumenter, så længe de fungerer.

[/] Socialforsorgen har ofte en mere direkte funktion i at tilpasse mennesker til det bestående system og etablerede vurderinger. I den sidste ende har den kommunale socialforsorg i samarbejde med lensstyrelsen mulighed for at gribe til fysisk tvang (børneværnsloven og ædruelighedsloven).

[/] I den socialpolitiske debat kan man udskille klart konservative og reaktionære opfattelser, som kun stiller krav om beskyttelse af det bestående samfund. De genspejles i kravene om udbyggede politiresourcer, hårde domme mod småforbrydere og udvidede muligheder til tvangsforanstaltninger efter loven om lukket psykiatrisk forvaring. Der forekommer en anden retning, som er mindre konservativ og mere liberal, som ønsker at tilpasse menneskene til samfundet gennem anvendelse af moderne psykologiske, socialpsykologiske og pædagogiske principper. Den tredje strømning, som har tilhængere indenfor et bredt politisk felt fra Garthon-liberalister til venstresocialdemokrater, ønsker at tilpasse samfundet til individerne, men det er det bestående samfund, som udgør rammen.«

Socialforsorgen synes altså at indgå i den sociale kontrol, ligesom fængsels- og psykiatrisk behandling (se f.eks. filmen Mishandlingen eller studer sociopatredøgørelsen) etc. Psykologens rolle i denne kontrol er åbenbar.

Jesper Jensen har i Nordisk Psykologi nr. 1, 1970¹⁰ karakteriseret psykologens forskellige roller. Vi har »lakajen«, »luddereren«, »skraldemanden«, »klunseren«, »ghettobestyreren« samt »suffløren«.

»Lakajen« arbejder med reklame, markedsføring og andre funktioner, som direkte har at gøre med det private næringslivs produktion og afsætning.

»For disse psykologer drejer det sig ikke om at give mennesker det, som de ifølge den psykologiske viden har brug for. Det drejer sig derimod om at analysere de mere eller mindre indplantede behov – og derpå udnytte dem som motivation for forbrug af den vare, der skal sælges.« (Ibid.).

»Luddereren« (bl.a. arbejdspsykologen) arbejder med personale- og trivselsproblemer.

»[/] Har man eksempler på, at man har forbedret trivlsen, hvis det har medført nedsat produktion eller nedsat produktivitet? Har man eksempler på, at man har forbedret trivlsen, hvis det har medført en mindre effektiv ekspedition?

[/] Eksistensen af luddere afspejler fundamentale problemer i menneskers forhold til kærligheden. Eksistensen af psykologer i den tilsvarende rolle afspejler fundamentale problemer i menneskers forhold til deres arbejde. Når man ikke vil eller kan pille ved grundlaget for lønarbejdet, må man naturligvis nøjes med at udvælge og tilpasse mennesker til dette lønarbejde, så friktionen bliver mindst mulig.

Overalt i vores samfund er der nogen, som falder udenfor, eller ved siden af. Da vores samfund jo som bekendt er et af de bedste i verden, må det være de pågældende personer, som der er noget i vejen med. Derfor har man brug for psykologer. Deres opgave er dels at konstatere om og på hvilken måde, folk falder udenfor et eller andet system, dels at sørge for anbringelse et eller andet sted, hvor det øvrige systems velsmurte gang ikke trues af outsiders. Denne sortering og anbringelse er den ene hovedopgave.

Den anden hovedopgave er at prøve at bringe nogle af de således frasorterede tilbage til det normale og dominerende system igen. Her kræves en behandling, her kræves indgreb. Da der som sagt ikke er noget i vejen med systemerne, så behandler man personerne. Man revaliderer, man resocialiserer.

[/] Den første hovedopgave, at sortere og anbringe, er at ligne ved det, som en *skraldemand* laver.

[/] Det er ikke skraldemanden, som kasserer tingene. Han konstaterer blot, at de er kasseret. Det er heller ikke psykologen som kasserer mennesker. Et eller andet socialt system har allerede helt eller delvis udskilt den person, som sendes til psykolog.

10. Jesper Jensen: Psykologens roller i samfundet. Nordisk Psykologi nr. 1, 1970.

[/] Når skraldemanden har fjernet de kasserede ting, kan *klunseren* gå i gang. Han graver ned i skraldet, leder efter brugbare sager, finder ting frem, som kan renoveres og bringes tilbage i omsætningen – evt. i andre funktioner end de oprindelige.

[/] Det svarer til psykologernes anden hovedopgave. At bringe kasserede mennesker tilbage i den rentable produktions omløb. Naturligvis er det kun de færreste, som egner sig til en sådan tilbageføring. Derfor bliver der en stor rest tilbage. Hvad skal vi stille op med dem? Dem overlader vi til *ghettobestyrerne*.

[/] Til det kan jeg sige, at det afhænger af forsknings emne og undervisningens indhold og sigte, hvor man vil placere disse funktioner. En stor del hører naturligt hen under de allerede nævnte roller. Der er en del forskning, som direkte går ud på at vejlede luddere, skraldemænd, klunsere og ghattobestyrere. Derved bliver forskning og undervisning i denne henseende blot en anden måde at udfylde de samme funktioner eller roller på. Forskeren og underviseren er de øvrige rollers *sufflører*.« (Ibid.).

Psykologien udfylder også andre funktioner, foruden at være en væsentlig del af den sociale kontrol. Som tidligere berørt, tjener psykologien til at skjule klasse modsætningerne. Konflikter på arbejdspladser anses for at være forskyldt af visse »urostiftere« – psykisk labile individer. Demonstranter anses for at gøre faderoprør etc. Psykologiske teorier er produkter af det kapitalistiske samfund. Termer som »need achievement«, »selvrealisation« etc., giver indtryk af, at det kapitalistiske menneske er en naturnødvendighed. Teorier om moderens betydning for barnet under opvæksten viser en påfaldende tilpasning til økonomiske konjunkturer. Under tredverdens depression med den store arbejdsløshed skulle kvinden være hjemme hos barnet langt ind i puberteten. I dag, da kvinden behøves som letmobiliseret arbejdskraftreserve, fremhæves værdien af den sociale træning, børn får i børnehaver allerede i to års alderen. Endnu tydeligere mærkedes dette i England under anden verdenskrig, da der opstod et enormt behov for kvinden i produktionen. Margot Bengtsson giver et billede af dette i »Kvinnans roll i samhället – en fråga om ekonomi eller psykologi?«¹¹ Dette er ikke noget specifikt for teoridannelsen omkring kvinden. Samme analyse med lignende resultat kan gøres af alle borgerlige psykologiske teorier.¹²

11. Häften för Kritiska Studier nr. 7–8, 1969.

12. Under udarbejdelsen af dette diskussionsindlæg fik jeg bekræftet, at der ikke er noget slutord. Jeg blev anbefalet at læse Ambjörnsson og Elzinga: Tradition och Revolution – huvuddrag i det europeiske tänkandets historia, Stockholm 1969. Der finder man følgende:

IV. Hvad skal den revolutionære psykolog gøre?

Jeg er altså kommet frem til følgende to konklusioner:

- 1) Psykologen kan kun bevise sit klassetilhørsforhold gennem politisk handling.
- 2) Psykologen hjælper i sin erhvervmæssige virksomhed med til at bevare og forsvare det kapitalistiske samfund.

Dette indebærer, at den socialistiske psykolog daglig i sin arbejdsvirksomhed tvinges til at udføre politiske handlinger, som strider mod hans overbevisning. Dette paradoks synes at føre til, at man må holde op som psykolog. (Man kan jo endog tænke sig at holde op med at være socialist.) Denne konklusion er dog ufrugtbar (men den er et tydeligt eksempel på hvordan blandøkonomisk socialisme-kapitalisme umuligt kan eksistere). Vi lever i et kapitalistisk samfund. Vi tvinges daglig til at tjene det kapitalistiske system. Arbejder vi på en fabrik, tjener nogen på vort arbejde, vi bidrager til at holde konsumtionen oppe, vi tvinges til at lade vore børn udsættes for den borgerlige propaganda i skoler, TV, radio etc. Det, vi skal gøre, er at blotlægge modsætningerne indenfor det kapitalistiske samfund, og kapitalismens forsøg på at skjule klasse modsætningerne, påvise dem for andre, undgå at drages ind i konsumtions- og præstationstænkningen, udnytte det kapitalistiske samfunds ressourcer til propaganda og politisk arbejde. Et politisk arbejde, som først og fremmest har det formål at knuse kapitalismen og at opbygge et socialistisk samfund.

Hvad dette indebærer for psykologen er svært at sige. Jeg vil dog forsøge at give nogle retningslinjer, som jeg tidligere har publiceret:¹³

»Den stoiske skole, som var virksom i århundrederne omkring Kr.f. beskæftigede sig ganske vist en del med fysikaliske spørgsmål, men den største del af deres spekulationer vedrørte livsanskuelsesspørgsmål. [/] Sjælens uberørthed var idealet. For at nå dette mål skulle man give nøje akt på sig selv, man skulle undersøge sine tilbøjeligheder og drifter. Stoikerne var interesserede i psykologi, mens de forsømte samfundsproblemerne. I det hele taget blev det videnskabelige klima under hellenistisk til mere og mere antropocentrisk, og det var de psykologiske og religiøse spørgsmål, som optog interessen.

Det er givet, at sådanne filosofiske retninger tjente det etablerede samfunds interesser. Problemer, som kunne løses politisk, reduceredes ned til anliggender for det enkelte individ, anliggender ikke mellem individerne og samfundet, men mellem individerne og Gud, individet og dets eget indre. Således styredes trykket mod det bestående ind på en vej, hvor det aldrig kunne udgøre nogen trusel.

Interessen i at manipulere naturen blev forskudt til en interesse i at manipulere mennesker. Sådan opstår psykologien.«

13. K. Björffors: Vad gör en revolutionär psykolog? Psykolognytt nr. 10, Stockholm 1970.

»[/] For en revolutionær gælder det om at kunne afgøre, hvilke foranstaltninger som er reformistiske, og hvilke som er revolutionære. Dette er ofte meget svært. Hvis en psykolog, ansat f.eks. indenfor mentalforsorgen, kommer igennem med nogle planer om rehabilitering med høj grad af fordelt ansvar, eliminering af både den hierarkiske personalestruktur og den skarpe grænse mellem personale og patienter, giver han patienterne større muligheder for eget ansvar og dermed kollektiv handlen, som på længere sigt kan fremme en *klassebevidsthed*. Men hvor mange kompromisser er han tvunget til at gøre for at få sit forslag igennem? Hvilken risiko findes der for, at den effektivere behandlingsmetode bliver anvendt til forkerte formål? Hvordan skal den revolutionære psykolog kunne klare sig i den daglige konfrontation med socialpolitikere, eksperter, kapitalister og andre konservative psykologer?

Den vigtigste forudsætning for at kunne arbejde revolutionært er en *social basis*. Den revolutionære må have regelmæssig og gensidig kontakt med en større gruppe mennesker, som objektivt set har fordel af en socialistisk revolution. For psykologen er en sådan naturlig basis *klienterne*, specielt dem med lav indkomst. Psykologen må her gå ud over den erhvervmæssige kontakt. Det skal være en kontakt mellem individer. De revolutionære psykologer kan eksempelvis arbejde indenfor de patientforeninger, klientsammenslutninger, bylag og samtaleaktioner som er opstået i de seneste år. Hvis disse grupper optager kontakt med hinanden, aktiverer såkaldte almindelige mennesker og systematisk undgår korrupperende kontakt med myndigheder og massemedier, kan en bevægelse dannes, der kan få revolutionær kraft. På længere sigt må disse subversive grupper indgå i en massebevægelse med disciplineret politisk ledelse for at kunne blive virkeligt effektive.

For den revolutionære psykolog personligt gælder det om at undgå at blive draget ind i ansvarsfuldt, vel-lønnet og tidskrævende erhvervsarbejde, som hindrer den revolutionære virksomhed.

Nogle tips:

1. Start ikke egen kommerciel virksomhed.
2. Undgå høje poster i det statslige og kommunale forsorgshierarki.
3. Giv så meget af din løn til revolutionære formål, at du lever på et gennemsnitligt standardniveau.
4. Omgås så *lidt* som muligt med andre psykologer, læger og kulturpersoner.
5. Omgås så *meget* som muligt med kontorassistenter, plejepersonale og andet lavtlønnet personale på din arbejdsplads.
6. Nægt overtidsarbejde og udnyt arbejdstiden til revolutionært arbejde.
7. Sørg for at være med i revolutionære studieog aktionsgrupper, hvor du kan diskutere dine politiske og personlige problemer.
8. Bekæmp glorien omkring psykologerhvervet, og afslør al straffe- og formyndermentalitet som skjuler sig bag behandlingsfraserne.
9. Udnyt dine erhvervmæssige kundskaber for at forklare forsorgsapparatet, mentalhelse-kampagnen og psykologiske problemer for almindelige mennesker.
10. Læs revolutionær litteratur og oprethold kontakt med andre revolutionære bevægelser.«

Punkt 6. indebærer, at du skal gøre dit arbejde så revolutionært som muligt. Til punkt 9. hører det at afsløre psykologiseringen, og de psykologiske teories funktion som opretholdere af og forsvar for den borgerlige ideologi. Forsøg at fremarbejde en psykologi i folkets tjeneste. Desuden punkterne:

11. Saml og spred alle de fakta, som du kan få gennem din tjenestestilling, idet de viser understøtningsfaktorer, kontrolfunktioner etc. i det kapitalistiske samfund.
12. OP TIL KAMP.